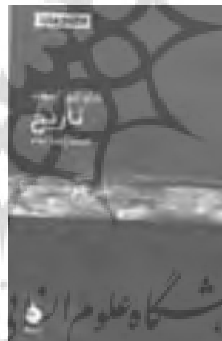

زبان متفاوت در آموزش تاریخ

• سمر پورمحسن

■ تاریخ
■ جان آرنولد
■ ترجمه‌ی احمد تقاء
■ تهران، نشر ماهی، ۱۳۸۸، تعداد صفحات: ۱۸۴

امروزه، تاریخ و تاریخ‌نگاری به همهی حوزه‌های علوم تسری یافته و مثلاً کتاب‌هایی می‌بینیم با عنوان‌هایی نظیر: تاریخ شیمی، تاریخ ریاضیات، تاریخ موسیقی، تاریخ زبان، تاریخ روان‌شناسی، تاریخ صنایع و اختراعات، تاریخ فلسفه، تاریخ دین، تاریخ تمدن، تاریخ کتاب، تاریخ تاریخ‌نگاری و صدها عنوان دیگر که مضاف یا مضاف‌الیه آن تاریخ است و یا این واژه به‌مثابه قید و صفت در ترکیب آن به‌کار رفته است.

با این ملاحظه می‌توان دانست که تاریخ، نه‌فقط در رشته‌ی خاص و در تخصص‌های دانشجویان و پژوهشگران این رشته، بلکه برای همهی مردم با سلايق و گرايشات و تخصص‌های گوناگون به امری آشنا و گاه ضروری بدل شده است. حتی اگر سوابق یک رشته یا موضوع خاص را در تخصصی ویژه در نظر بگیریم، همان وجه سنتی از علم تاریخ و گستره‌ی موضوعات تاریخی و کتب منحصر به این موضوع، به‌قدر کفایت جذابیت دارد تا خوانندگان بسیاری را در پی خود روانه سازد و به پرسش‌ها و نیازهای آن‌ها - و نیز کنجکاوی و حتی فضولی ایشان - نسبت به گذشته و مردمانی که پیش از ما زیسته‌اند، پاسخ گوید.

جدای از این مسائل، هر تاریخ مضافی، نظیر «تاریخ تصوف» یا «تاریخ تسلیحات» یا «تاریخ خط» و... بخشی از علم تاریخ و موضوعی مهم از این دانش وسیع و گسترده است. هر وجه از این تحولات را در نظر بگیریم، اثری بزرگ بر حیات انسان نهاده و تحولاتی عظیم به‌بار آورده است. مثلاً «تاریخ زلزله» یا «تاریخ پزشکی» با گرایش امراض همگانی یا «تاریخ ادیان» را در نظر بگیریم: زلزله‌های بزرگ، گاهی تمدن‌هایی را محو کرده و موجب گسترش فضا برای همسایگان شده است. برخی امراض همگانی نظیر تیفوس و وبا و حتی مالاریا و سیاه‌زخم اثری ژرف بر اقتدار و جهت تمدن‌ها و جوامع نهاده است و گاهی طرح یک مسئله‌ی کلامی یا دینی، موجب جدال‌ها و جنگ‌های دامنه‌دار و ریخته شدن خون‌ها در طی قرون بوده است.

به این ترتیب اینها همه عواملی اثرگذار بر جریان تاریخ و زندگی همهی انسان‌ها، از دورترین ایام تا زمان حال محسوب می‌شود. دانستن آن‌ها یک ممیزه و مزیت ذهنی برای انسان‌هاست و اساساً انسان موجودی صاحب تاریخ و تاریخ‌نگار و تاریخ‌نگار و متکی به تجارب تاریخ است. آشنایی با مبادی، روش‌ها و اجزای علم تاریخ، البته به‌بدهات مسائلی که گفتیم نیست. اما به دشواری آن‌چه تاریخ‌نگاران و پژوهندگان آکادمیک هم

جان آرنولد، تاریخ‌نگاری را به‌مثابه فرایندی در دل نگارش تاریخ دیده و از نظر او تاریخ نتیجه‌ی همین فرایند است، یعنی مجموعه‌ای از داستان‌های حقیقی درباره‌ی گذشته

آموزش تاریخ

و روان نوشته شده، درحالی که از وزن علمی نکاسته و دقت فنی را نیز چاشنی این بساطت کرده است. آثاری که خشک و دشوار نیست و با نثری ساده نوشته شده و با مثال‌های جالب - که البته عمدتاً مربوط به قرون وسطای مسیحی است - اطلاعات عمیقی درباره‌ی علم تاریخ و مفاهیم اساسی تاریخ به خواننده می‌دهد.

جان آرنولد، تاریخ‌نگاری را به‌مثابه فرایندی در دل نگارش تاریخ دیده و از نظر او تاریخ نتیجه‌ی همین فرایند است، یعنی مجموعه‌ای از داستان‌های حقیقی درباره‌ی گذشته. او به‌تدریج می‌خواهد تمایز تاریخ و کتب تاریخی با سایر نوشته‌ها - نظیر حکایات و داستان‌ها و اساطیر - را بیان کند. او مطالبی درباره‌ی مورخان نظیر توسیدید، رانکه، بلوخ، هابزباوم و... نوشته و با مثال‌هایی از آثار و شیوه‌ی کار ایشان نشان می‌دهد که چه تفاوت‌هایی میان ما با گذشتگان وجود دارد و چرا ما تفاوت‌های بنیادین با کسانی داریم که تفاوت تاریخی با ما دارند. آرنولد به صورت تمثیلی، افق‌ها و ارزش‌ها و در عین حال عناصر و روش‌های علم تاریخ را بیان می‌کند. مثال‌های او نقطه‌قوت و به اصطلاح ادیبان، دگرواره‌های سبکی نویسنده است. نکته‌های بدیع زیادی هم می‌گوید که حتی مورخان خیره گاهی یادآوری آن‌ها را لازم می‌دانند. مثلاً: «عتیقه‌شناسان ابزار کاوش را در اسناد و مدارک به ما دادند» (۶۲). «اگر سوگیری (در مقابل بی‌طرفی) نبود، نیازی هم به مورخ جماعت نبود. پس سوگیری چیزی نیست که پیدا و نابودش کنیم، بلکه چیزی است که باید جویا و پذیرایش باشیم» (۹۳). «کار مورخ با منابع شروع می‌شود، ولی فقط زمانی که آرشیودار وظیفه‌اش را از حیث تفکیک و تنظیم آن منابع برای استفاده انجام داده باشد» (۸۲). «اگر تاریخ به‌عنوان حوزه‌ی تحقیق، در طول زمان تغییر کرده، باز هم ممکن است تغییر کند» (۲۸).

«مطالعه‌ی تاریخ الزاماً مستلزم کردن از بستر حال و کندوکاو در دنیایی دیگر است. این امر قطعاً ما را نسبت به زندگی و بسترهای خودمان آگاه‌تر می‌کند» (۱۶۷). «مورخان مدت‌ها کارشان استنباط «ذات» چیزهای مختلف، اعم از طبیعت بشر، موقعیت‌ها، قوانین و غیره بوده است. ولی آیا امروزه، ذات چیزها به درد ما می‌خورد؟» (۱۶۶).

«استفاده از برچسب‌های امروزی برای توصیف گذشته ممکن است ربطی به آن دوره نداشته باشد و از این جهت خطرناک است» (۱۴۵). این سشمه‌ای از مطالب مربوط به این اثر و برداشتی از این کتاب دلنشین است و البته داوری را خوانندگان خواهند داشت و در عرصه‌ی کتاب آنان برترین و کامل‌ترین صاحبان عرصه‌اند.

می‌گویند نباید پنداشته شود. مردم زیادی هستند که دانشجو یا پژوهنده‌ی علم تاریخ و متخصص در رشته‌ای خاص از تاریخ نیستند، اما علاقه‌مند به این رشته و صاحب اطلاع و نظر در این زمینه محسوب می‌شوند.

جان آرنولد، برخی کتاب‌های خود را با گسترش مخاطبان، و اتخاذ همین موضع نسبت به علم تاریخ به رشته‌ی تحریر درآورده است. کتاب «تاریخ» از مجموعه‌ی دانشگاه آکسفورد با عنوان کلی A very Short Introduction، ترجمه‌ی احمدرضا تقاء نمونه‌ای خواندنی از آثار مختصر و سنجیده است که مخاطبان بسیاری را هدف پژوهش و پیام خود قرار داده است.

عیب کتاب، مثل بسیاری آثار ترجمه‌ای در ایران، فقدان هرگونه اطلاع درباره‌ی نویسنده، سوابق او، تخصص وی، دیگر آثار و حتی زادگاه و سرزمین آن است که در حد یک یادداشت یک صفحه‌ای می‌تواند نثار خواننده شود. اما خست و شاید سستی مترجمان ما، این اطلاعات را از خواننده دریغ می‌کند. برای جبران این نقیصه، ما در اینجا مختصری درباره‌ی نویسنده می‌نویسیم:

جان آرنولد John H. Arnold متولد ۱۹۶۹ در انگلستان است. او استاد دانشگاه انگلیای شرقی و متخصص قرون وسطا و فلسفه‌ی تاریخ است. برخی دیگر از آثارش عبارت‌اند از: انگلیزیسیون و قدرت: کاتاریسیسم و اعتراف در قرون وسطا (۲۰۰۱)، ایمان و کفر در اروپای قرون وسطا (۲۰۰۵)، تاریخ قرون وسطا چیست؟ (۲۰۰۸)، تاریخ (۲۰۰۹)، درآمدی بر کتاب مارچری کم (۲۰۱۰)، و حدود چهل مقاله و تعدادی خطابه درباره‌ی قرون وسطا و تغییرات آن از عصر اول مسیحی به قرون میانه و موضوعات دیگر.

یک ویژگی اولیه و شکلی کتاب «تاریخ» که در مجموعه‌ای با عنوان «مختصر مفید» از سوی نشر ماهی منتشر شده و در مجموعه‌ی آکسفورد هم همین خصوصیات را دارد، اندازه و وزن اندک کتاب است. طرح جلد کتاب هم همچون اصل اثر و در زمره‌ی کتاب‌های سبک و جیبی برای حمل و نقل راحت، و به اصطلاح جزو کتاب‌های اتوبوسی و متروبی است. گسترش این نوع کتاب‌ها، با توجه به الزامات زندگی شهری و محدودیت فضا و کمبود وقت و هزینه‌های ترافیکی و ترابری به لحاظ فرصت و زمان، ضرورتی است که دیر یا زود به زندگی مردم باسواد در کلانشهرهای ما نیز سرایت خواهد کرد. خوانش چنین کتاب‌هایی البته سخت نیست و زمان زیادی هم نخواهد برد.

اما افزون بر این، محتوای آن نیز با شکل کتاب هماهنگ است و ساده